

ՀԱՅԻԿԱՆ ԱՐԿԱՅԻՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇՐՈՒՆ ՎԵՃԱՄԱՌԱՅ

Ա. ՏԱՐԻ. Բ. ԱՐԶԱՆ

1862

Թ. Ի. 15. ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 5

Հիմնադրանքի ամիսը երկու անգամ. - Վեցամսեայ գինն է 5 ֆրանկ. - Իջմիրեն գուրս 6 ֆրանկ. - Անջար նամակ կամ ծրար չքնդուսնուիր. - Կատարագրուի Իջմիր՝ Տաղիկի գրասենեակը. Կիրիթ խան. - Իջմիրեն գուրս Սեծարգոյ գործակաշներն են, Կ Պոջիս, Խ. Թ. Գաշէնսէրեան. և Գ. Վ. Աշեաթճեան, Գաշճըջար խան Թիս. 4. - Հաշիկ, Ե. Ս. Քիւրքճեանօֆ. - Փարիզ, M. A. Mourad, Rue du Dragon, 26.

ՈՐԻՆ ՀԱՅԵՍՏԱՆԵԼՅՑ

ԱՌ

ՀԱՄՈՐԻՆ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՍ

ՅՕԴՈՒԼԾ Բ.

Նախնի Հայերը եւ Արդի Հայերը.

Նախ և յառաջ՝ Նախնի Հայեր ըսելով այս տեղս կուղեմ իմացնել նախնի այն Հայերը, որոնք թէ խօսքով, թէ զործքով և թէ արիութեամբ քաջ հանդիսացած են՝ Հայրենասիրութեան, ազգասիրութեան, աշխարհաշինութեան և ուսումնասիրութեան մէջ: Իսկ Արդի Հայեր ըսելով կիմանանք՝ արդի անտարբեր, անհոգ, ազգատեաց, տգետ Հայերը:

Խօսքս դարձեալ Արամեաններուն դարձնելով՝ կըսեմ:

Նախնի Հայերը՝ Հայրենեաց և անհատներու անմահ Ազատութիւնը վտանդի մէջ չձգելու համար զինու զօրութեամբ և սիրալիր միութեամբ՝ զԼոնութիւնը, այն դժոխային Բռնութիւնը իսպառապուկ կործանելով՝ զայն իրենց սիրուն Հայրենեաց սահմաններէն արտաքսելու փոյթ ունեցան և կարող եղան: Օրինակ, Հայկ. Նահապետը և իրեն քաջազն որդիները և թոռները և ուրիշ մարդիկը, երեք հարիւրի չափ անձեր՝ Ազատութեան և Հայրենեաց նուիրական սիրով զինաւորեալ, Բէլ բռնակալին և անոր հազար բիւրաւոր ժանտաժուտ և խուռներամ մարդկան դէմ ելնելով՝ իրենց Հայրենիքը և իրենց անձերը ազատեցին՝ Բռնաւորութեան եղջիւրը խորտակելով և զայն կրողը Տարտարոսին ահոելի վիշապներուն

ձեռք յանձնելով՝ և անոր հեռւողները փախցնելով և ջարդելով:

Արդի Հայերը՝ բոլորովին մոռցած իրենց նախնի փառաւոր Հայրենիքը և Ազատութիւնը ու Ազգութեան կարգը լինելով՝ այժմ անհոգ կեցած են և որ ցաւալին է, իրենց թշուառ վիճակէն դո՛հ են. անշարժ, ապուշ նստած՝ ժամանակը ամեն բան պիտի ընէ, և այն է ամեն իրողութեանց մայր, կըսեն: Իսկ ես կըսեմ, եթէ իրենց կողմանէ ջանք և աշխատութիւն չըլինի՝ թող չըսպասեն երբեք թէ ժամանակը պիտի բերէ ամեն բան, թող չըսպասեն բնաւ թէ՛ օր մի Հայոց Արփին պիտի ծագի՝ եթէ իրենց այս ընթացքը շարունակեն: Արդի Հայերը, կըսեմ, փոխանակ Նախնեաց հետեւելու և Բռնաւորութիւնը այսինքն Տղիտութիւնը՝ իրենց մէջէն հեռացնելու, օր աւուր անոր դերի և ստրուկ կը լինին և այս ընթացքով՝ բոլորովին Գերութիւնը և Ստրկութիւնը վրանին պիտի հագնուն օր մի: Օրինակ, այն Հայերը՝ որոնք Սահմանադրութեան, որ Հայ Ազգին կարգ, կանոն պիտի տայ, Ազգային նորահաստատ Սահմանադրութեան, կըսեմ, մահը երազելով՝ ուրախութեամբ որտի զուարճանալու կերթան, փոխանակ ողբեր յօրինելու և զայն յանմահութիւն դարձնելու համար Դիտող և բոլոր Աստուածները աղաչելու:

Նախնի Հայերը՝ իրենց Ազգութիւնը փառաւոր ցուցնելու և իրենց լեզուն շատ տեղեր տարածելով՝ Հայ Ազգին յարգը աւելցնելու համար, ամեն բան աչք կառնուին, շատ արդեւներու և խղճողութեան քաջաբար կը յաղթէին, վերջապէս Յաղթութեան Կամարներ կը կանգնէին և Յաղթական Դրօշներ կը տնկէին: Օրինակ, Արամ, քաջ, իմաստուն և հայրենասէր Նահապետը, Ի.

րեն քաջասիրտ Հայերովը, որ իրեն Հայրենեաց թշնամիները (Նիքար Մարտ, Բարչամ Բարեւալուց և Պայապիս Կապագովկացուց իշխանները) կը վռնաէր և զանոնք իրենց զօրքերովը՝ անոր սահմաններէն կը հալածէր, հայրենասիրական սուրբ հօրով շնչաւորեալ, և ամեն ախրած աեղելը Հայրենէն լեզուն և Հայութիւնը տարածել կը ջանար:

Երբ Հայերը՝ փոխանակ իրենց Ազգութիւնը փառաւոր ցուցնելու օտարներու առջև, զայն պահելու անգամ հոգ չեն ըներ, փոխանակ իրենց լեզուն Օտար ազգերու մէջ տարածելոյ, իրենց մէջ անգամ մարդու պէս Հայրենէն խօսող և գրող չգտնուիր: Օրինակ, արդի Հայ Ազգին երեւելի կոչուածներէն շատերը՝ որոնք Ազգութիւն ինչ ըսել է չեն դիտեր և իրենց լեզուին վրայ կամ ամենեւին տեղեկութիւն չունին և կամ կիսատ միստ: Ազգերին ինչ կուգէ թող լինի, հոգերնին անգամ չէ, որովհետեւ հաստատուն սկզբունք և լուսաւոր դադափարներ չունին:

Նախի Հայերը՝ Օտարներու հետ անգամ ըրած օրինաւոր խոստումնին չգրծելու և խոստումնազանց անունը չիրելու համար՝ արիութեամբ մահուան կը դիմին և հայրենիքը օտարներու ձեռք չը յանձնելու համար՝ մինչև իրենց վերջին շունչը կը կուգին քաջասիրտութեամբ: Օրինակ, Վահէ, Հայկազանց վերջին թաղաւորը, Դարեհ, Պարսից թաղաւորին խօսք տուած լինելով՝ իւր խօսքը կատարելու և իւր Հայրենիքը վատաբար օտարի չը յանձնելու համար՝ Աղեքսանդր Մակեդոնացի աշխարհաստան թաղաւորին գէմ ելաւ, մինչդեռ նա իւր Հայրենեաց վրայ կարչաւէր:

Երբ Հայերը, խոստումն պահելու թող ի մի կողմ, իրենց Ազգին միաստ պիտի գայ պիտի չգայ հոգերնին չէ, անոր համար աշխատողը կը բամբասեն, ազգասէր անձ մի՛ ապտտամբ կը հօշակեն, հայրենասէր անհատ մի՛ նենդաւոր կը զբաղանեն և Ազգային Յառաջագիւծութեան և Լուսաւորութեան հոգ ամառող անզուգական անձերը՝ իբրեւ քրէական յանցանք դործող կը մատնեն և մինչև վերջին ճիգերնին կը թափեն, ոչ թէ Հայրենեաց օգտին համար, հապա հայրենասէրը ընկճելու համար: Օրինակ, այն Հայերը՝ որոնք ՂԱՏՄԱՆԱԳՐԱՅԷՐՆԵՐԸ, ՃԼՄԱՐԻՄ ԱՂԳԱՏԷՐՆԵՐԸ Բ. ԴՈՒՐԸ մատնելոյ չամջան և չորնալիք բերաննին այնպիսի մատնութիւն մի արաաբերեց, թէև արդիւնք մի չունեցաւ: Այն հին գլուխ հայերը, որոնք, Օգլիլոսներու նման, իրենց թշնամական վրէժը և նախանձը լուծելոյ համար, ազգասէր և

ՃԼՄԱՐԻՄ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ԱՆՁ ՄԻ, ՄԻՆԱՄԻԻ ԼԵՃԻՅԱՍ ԱՂԳՕԳՈՒՄ ԼՐԱԳՐԻՆ ԽԱՐԱԳԻՐԸ, ԸՍԵԼ ԿՈՂԵՄ, ՏԷՐՈՒԹԵԱՆ մասնեցին՝ զբաղաւորութիւններու զօրութեամբ:

Նախի Հայերը՝ Ազգաշինութեան և ազգին մէջ Ուսումնասիրութիւնը տարածելու նպատակաւ, շատ ջանքեր ըրին, գպրոցներ, կրթարաններ ու վարժարաններ և այլն հաստատեցին: Ազգային պատմութիւնը և ուրիշ օգտակար գրքեր Ազգին մէջ սփռելու համար՝ թարգմանութիւններ, քրննութիւններ և մեկնութիւններ ընել կը տային: Օրինակ, Վաղարշակ հայրենասէր և ուսումնասէր Արշակունի Հայ թաղաւորը և ետքերը Վոսաճապուհ թաղաւորը՝ ընդհանուր Ազգը ուսման և կրթութեան մէջ յառաջացնելու համար, գպրոցներ, կրթարաններ և այլն կը հաստատէին, շահաւէտ գրքերու թարգմանութիւններ և հեղինակութիւններ ընել կը տային: Մարգեր կորոչէին Ազգային Պատմութիւնը և ուրիշ գիտութիւններ և բարոյականութիւն տարածելու համար:

Երբ Հայերը, կարծես թէ Ազգային Պատմութիւնը տարածուելուն, Ազգին մէջ Ուսումնասիրութիւն և Ազգասիրութիւն սփռուելուն գէմ են և միշտ լուսաւորեալ դադափարներու հակառակ լինել կախորժին: Օրինակ, հին գլուխ Հայրենէն ուսման, որոնք երբեմն երբեմն գպրոցներ հաստատողները և հաստատ բռնողները միանգամայն կանխմէին, և Ազգին Յառաջագիւծութեան համար եղած օրադիւնները և բարենպաստի ընկերութիւնները վար կը դարնեն.:

Նախի Հայերը, Լեռնադործութիւնը՝ Հայաստանի ամեն կողմերը տարածելու փութացին և շատ աեղեր ալ նոյնով շէնցուցին ու շատ հարստութիւններ անոր միջոցաւ ժողովելու կարող եղան: Օրինակ, Արաաշէն Բ. Արշակունի և Սըմբատ Բագրատունի Հայ թաղաւորները, որոնք Հայաստան աշխարհը Լեռնադործութեամբ յառաջ տանելու փոյթ ունեցան:

Երբ Հայերը, Լեռնադործութեան պատուական արհեստը երեսի վերայ ձգած՝ զՀայաստանը ամայի, անմշակ, սողնոց որջ և դաղաններու կայարան լինելուն առջև չեն առնուր: Թող այս Լեռնադործութիւնը տարածելու համար հաստատուած Լեռնադործական Բնիկութիւնները, յառաջ տանելու չեն աճապարեր և չեն օգներ:

Նախի Հայերը, Վաճառականութեան մէջ բաւական յառաջ գոյցած էին, և նախնի վաճառական ազգերէն կը սեպուէին: Ընդհանրապէս Հայաստանի Արեւելեան կողմերու բերքերը հետեւ-

բուստ երկիր մի է : Առանց տարակուսի Գերմանիոյ մէջ պէտքէ փնտռել զայն : Իմ վերջին քննութիւնս, իբր վտանգալի դահաւէժ մի, ետեի կողմս կեցեր է : Անկա ինծի համար ամեն դռները բացող բանալի մը լինել պարտ էր, բայց կը վախեմ որ մի գուցէ դուռ մի բացած ժամանակս բերանը կտարի : Ամենէն տեղ մի յուսոյ ճառագայթ չեմ տեսներ, և արդէն ցրտութիւն մի կը զգամ՝ որ փոքր առ փոքր սրտիս զաւառը կը շահի, զոր օրինակ սպառնցեալ հովը, ձմեռը մերձեցալոյ ժամանակները, ամեն բանէ կողոպտեալ զաշտերուն վերայ կը փչէ :

Վերջս ի՞նչ պիտի լինի արդեօք. — Քսան և ուրիշ տարեկան եմ և առանց տաղանդի ալ չեմ. բայց զրպանիս մէջ ստակ մի անգամ չունիմ : Հատ ժամանակէ ի վեր է որ հայրս ու մայրս դերեմանատան դալար խոտերուն տակ կը հանդիմնէին : Ա՛յ եղբայր ունիմ և ո՛չ քոյր : Առնեցած չնչին ստակս սպառեցաւ : Պարաք, ո՛հ, ասիկայ կենաց ժառաղատն է... : Ի՞նչ մնաց ձեռքս ուրեմն : Բայց սակայն ես դարձեալ քաջութիւնը կորուսընել չեմ ուզեր : Թէ՛ բնակարանիս և թէ՛ կերակուրիս ծախքերը վճարուած են. ո՛չ դերձակը, ո՛չ կոշիկարը և ո՛չ ալ լուացարար կինը՝ ինձմէ առնելիք ունին : Չբաւար տեսնադարի մը համար մեծ բան է այս, և... կարծեմ ինծի պէս ըսողներ ալ քիչ կը գտնուին :

Ի. —

Գրեթէ վեցը շաբաթ է որ նախընթաց խօսքերը զրած եմ :

Այսօր կըստիմ զայն շարունակել :

Ճիշդ այսօր տրտում տխուր պատուհանը նստած էի : Փողոցներուն մէջ Նոյեմբերի հովը կը մռնչէր. ապակիները քրտներ էին, և շիտակ ու բարակ զիծերը այլ և այլ պատահական իրեր կը նկարէին : Իմ Դանաբեան յարկս (1) ալ կարծես թէ ասոնց շինութեանը կօղնէր :

Փոքրիկ կրակարանին մօտեցայ, կրակը շտկեցի, և զացի կաշիէ հին թիկնաթուռն վերայ նստայ, այս թիկնաթուռը իմ սենեկիկիս մէջ դրած էր՝ բնակարանիս տիրուհին պառաւ բարի կինը, որ իւր հանգուցեալ հօրը սիրելի աթոռն էր, կըսէր. իսկ ինքը վաթսուն տարեկան կը համրուէր : Աւստի, առանձին լինելոյ համար դուռս կը պելէ ետք՝ այս աթոռին վերայ բազմեցայ, յանկարծ իմ բոլոր մտածումներս թռեցան՝

միջոց և ժամանակ դռներոյ համար : Ո՛րչափ սենեկիս ջերմութիւնը կաւեւնար, այնչափ իրենց թըռիչք՝ աւելի սրընթաց, աւելի ազատ և աւելի համարձակ կը լինէր, և միջոցն ու ժամանակը զանոնք իրենց մէջ չէին կարող ամփոփել : Գիշերը վերայ հասաւ, բայց ես մթութիւնը չտեսի, չըզգացի... քանզի Անթուանէթի վերայ կը խորհէի : «Կա՛ որ անձի մը վերայ սէր ունի, պայծառ լուսոյ մէջ լողալու համար՝ ո՛չ կանթեղի՝ և ո՛չ մօմի հարկաւորութիւն ունի, և սիրաւը ջերմ պահելու համար՝ կրակարանին մէջ շատ կրակի պէտք չունի :

Ահաասիկ Անթուանէթի ո՛վ լինելը :

Ռոտովի գատաւորը երջանիկ մարդ մի էր : Գատաւոր լինելոյն՝ շատ մեծ հարստութիւն և գեղանի և սիրայօդ ընտանիք մի ունէր. իւր ընտանիքը կը բաղկանար՝ արիասիրտ կինէ, ճարտար ու դործունեայ տան տիկինէ մի, և երեք օրիորդներէ, ասոնց կրտսերադուդը գեղեցիկ էր, միջինը գեղեցկագոյն, իսկ անդրանիկը, որ Անթուանէթ կը կոչուէր, հրեշտակի կը նմանէր :

Առաջին անգամ այս տանը մէջ սովորեցայ աշխարհի ամենամեծ երջանկութիւնը ճանչելը, ընտանեկան կենաց երջանկութիւնն է ըսածս, այն պիտի կենաց՝ որ պարզ, հանգարտ և սիրալիր է, և որ օրաուր աւելի հաղուադիւտ կը լինի այն : Այստեղ մարդ քաղցր խաղաղութեան անուշահոտութիւնը կը շնչէ, մեծաւ հիացմամբ : Ընտանեաց բոլոր անդամները մի և նոյն կապով միացած էին, և այս կապն էր ամենամաքուր, ամենասուրբ և անձնանուէր սիրոյ կապը : Այս ընտանեաց մէջ պարելու համար գիշերային ախումբներ և պատուական շախմատներով՝ մեծածախ ընթրիքներ չէին լիններ. այնտեղ նուազածուներու միաձայն դաշնակութիւններ (սոսիւթիւններ) չէին տեսնուէր, չէին խաղար այնտեղ, բայց սակայն դարձեալ այնպիսի տուն մի էր, ուր իւրաքանչիւր ոք յօժարակամ կը մտնէր, այնտեղ ներկայ եղողը թէ՛ կը զուարճանար և թէ՛ պատիւ կը գտնէր : Ահա այսպիսի ընկերութեան մէջ Անթուանէթ առաջին աստիճանի մեծութիւն ունեցող պայծառ աստղի մը նման կը փայլէր : Օհա տեսնելը և սիրելը՝ մի և նոյն բանն էր ինծի համար : Բայց ինչպէս համարձակէի, իմ այն թշուառ վիճակովս, աչուրներս դարձնել անոր վերայ՝ որուն չորս կողմը կը սթառէին ինձի հասակակից աղնուական և հարուստ երիտասարդներ և անոր մեծարանքներ ընելու պատրաստ էին : Բաւական հեռի տեղ մի նստած էի ես, բոլոր մտադրութիւնս և հոգիս աչերուս և ախանջներուս վերայ էր, բայց ինչ որ լուութեամբ կը խորհէր և

(1) Ճակատը (ռաւաթ) շիփ շիտակ շինուած բնակարան :

Որ անխիղճ որդիքդ արիւնդ են ծծում,
Սահ քեզ խնդրելով, անբաղդ Հայաստան:

Նիւթապաշտութիւնն մահու կապանքով,
Խեղդել է նոցա իւր ծանր լծի տակ:

Ձեռներն ու ոտներն պինդ կաշկանդելով,
Վարում է անդիւտ կորստի յատակ:

Ո՛հի՛ — արժ—ի, արժ—ի ու ու՛ի, —
Ընդ մտածմունք քո ընտրեալներին:

Սոքա են նոցա էութեան կեդրոն,
Կեանքի նպատակ, Ըստուած ու կրօն:

Ո՛վ ազատութիւն, սուրբ աքնորական,
Չոհեւել եմ քեզ իմ անձս յաւիտեան:

Թող ստրկացած դարերով մարդիկ,
Դնեն իմ վերայ նղովքի կրնիք:

Թող սրէ չար լեզուն անդօր թշնամին,
Թափելով վերայ թուհաւոր սլաքներ:

Ես պիտի խնդրեմ, ազդ իմ, լալաղին,
Ոտնակախ եղած քո իրաւունքներ:

Ոչ ոք չէ կարող հոգուս նպատակ,
Ճիշդ, խորտակել բռնութեան դէնքով:

Ո՛չ սուր, ո՛չ արիւն, ո՛չ բանտ, ո՛չ կայծակ,
Ո՛չ նոյն խիլ դեհեն մշտավատ բոցով:

Թող անմիտ մարդիկ փրփրան ու զոհեն —
Ընդհանր հոգին կ'մնայ միշտ ազատ:

Թող ալիք ժայռին զարկեն ու կոծեն, —
Նա ծաղր առնելով կ'մնայ միշտ հաստատ:

Բայց սպասեցէք դուք, որդիք խաւարի,
Կը գայ ձեր վերայ ահեղ դատաստան:

Նորան դրաւելու չեն ձեր ոսկելի,
Պարկեր ու գանձեր սե հարստութեան:

Կ'երթան կ'անցանեն այս դառն օրերը,
Կը գայ երևան նոր ազգ, նոր կեանքով:

Նա կը դատէ ձեր վատթար գործերը,
Ըմբռն արձան ձեզ կանդնեցնելով:

Ս. Հանադէկեան

(ՀՈՒՍԻՍԱՓԱՅԼ 1862 ԱՍՍԱՏԵՅՐ Ծ:)

ՀԱՄԼԵՌՕՏ ԲԵՂԱԲԵՂԱՐՈՒԹԻՒՆ

(ՏԷ՝ ԲԷ- 14. էՐԷ՝ 11):

Ժ.

Հարձուածք:

Ընթադրաւարի շարժումներ են

1. — Նստած աթոռը անդադար շարժել:

2. — Ծուռնի ծնկան վրայ դնել և վրայինը
շարժնակ շարժել:

3. — Ոչինչ բաներու վերայ անմտաբար բարձր
ձայնով ծիծաղել, և կամ բերանաբաց սպուշ
սպուշ զմայլած նայիլ:

4. — Երգի կամ նուագարանի ձայն առածին
պէս՝ խիոյն սկսիլ երգել, կամ ոտքը և ձեռքը
զարնել:

5. — Ոտքով քովը դանուղներուն աթոռը
շարժելով՝ անոնց անհանգիստ ընել:

6. — Որև է անձի մը խօսքը կամ գործը արհամարհելու
համար՝ ուսերը վեր վեր ընել:

7. — Ըռանց ձեռքը բերանը դնելու՝ սկսիլ
երկար երկար յօրանջել, և երբեմն յօրանջելը հե-
րիք չսեպելով՝ թեքն ու ոտքերը ասդիս անդին
երկնցնել:

8. — Մարդու պէս շէնքով շնորհքով բարև
տալ անդամ չգիտնալ:

9. — Խօսելու ժամանակ շատ անգամ և շա-
րունակ ձեռքերը շարժել, որ և անմտութեան նը-
շան է:

10. — Եթէ կին մի կամ օրիորդ մի է խօսելու ժա-
մանակ ձեռքը միշտ շարժողը՝ աւելի ծիծաղելի լինի
նա, ինչու որ կիները պարտաւոր են աւելի համեստ
լինել և անկիրթ շարժումներ չունենալ, ընկերու-
թեանց միջ:

11. — Խօսելոյ ժամանակ ձեռքը մի տեղէ
ուրիշ տեղ դնել հանել:

12. — Ձեռները կոնակը տանել և իրար
կապել և բնաւ դորձ մի չըրածի պէս նստել՝ ասի-
կայ անհոգութեան, ծուլութեան և անխոհեմու-
թեան նշան է:

13. — Պէտք չէ գլուխը ոչ շատ բարձր բռն-
նել՝ հպարտ կամ ինքնահաւան մարդու մի պէս,
և ոչ ալ շատ ցած, գերիի կամ յանցաւոր անձի
մը նման:

14. — Ընդողուտ մարդու կամ անհոգի արձա-
նի մը նման՝ պէտք չէ թեքն անշարժ կախել և
մարածի պէս կենալ:

15. — Պէտք չէ ոչ խիստ շուտով քայլել և
ոչ խիստ ծանր, այլ միջինը ընտրել:

16. — Քայլելու ժամանակ ոտքերը ուժով
գետինը զարնելը բեռնակիրի գործ է:

17. — Փողոցը քայլած ժամանակ պէտք է
զդուշանալ, որ մի գոյցէ մէկու մի զարնես և վը-
նաս պատճառես:

18. — Ընթադրաւարութիւն և անխելութիւն
է շարժելու կամ քայլելու ժամանակ արուեստա-
կութիւն գործածելը և կտոր կտոր լինելը:

19. — Բարեկիրթ և քաղաքավարը կը նայի որ
միշտ կրցածին չափ անճառնի շարժումներէ հեռու

չորս կողմը, տարուան մի, այսինքն երեք հարիւր վաթսուսն և հինգ օրուան մէջ, ձուռնեց զծի մը (որուն Օւրխաւարձան անուն կը տան աստղագետք) վրայէն անցնելով: Աստղագետները այս գծին շրջանակը 823 միլիոն հազարամեթէն աւելի կը հաշուեն. հետեւեալ օրուան մի մէջ 2,260,000 հազարամեթ, ժամուան մէջ 94,160 հազարամեթ և վայրկեանի մը մէջ 1600 հազարամեթ տեղ կընէ մեր Երկիրը: Ըստ համեմատութեան կանոնաց՝ երկրիս տեղափոխական շուտութիւնը հարիւր քսան անգամէն աւելի մեծ է, քան զԹնթանօթի մը գընդակին արագութիւնը: Իսկ իւր վերայ հողովման շուտութիւնը, երկրիս երեսին իւրաքանչիւր կէտերուն՝ առանցքէն հեռանալուն համեմատ կը լինի: Հասարակածին տակ քսան և չորս ժամուան մէջ 36000 հազարամեթ է, որ ըսել է 26 հազարամեթ՝ վայրկեանի մէջ, կամ 470 մեթ տեղ երկրորդական վայրկեանի մէջ, ճիշդ Թնթանօթի գնդակին շուտութեան հաւասար:

Այսչափ սոսկալի շուտութիւն ունեցող կըրկնակի շարժմանց մէջ կը գտնուինք՝ առանց մեր զգալուն, նոյնպէս երկրիս գոյնող ամեն առարկայները հաւասարակապէս հաղորդ են այս շարժումներուն: Արդ՝ Կէրրանայն անունեալ զօրութեան մի ձեռքով՝ երկրագունտիս հողովման ժամանակ, մինչև անգամ ոչ միայն իրեն վերայ բնակող արարածները, իրեն չորս դին պատող առարկայները, հապա նաև այն նիւթեղէն մասնիկները՝ որոյցով ինքը կազմուած է, հեռաւոր տեղեր կը նետուին՝ եթէ Ծանրութիւն կամ Կէրրանայի ըսուած ուրիշ զօրութեամբ մի դէպի կեդրոնը քաշուած և հաստատուն բռնուած չլինին:

Այսպէս խօսելէս յետոյ, երեակայեանք նախ և յառաջ որ մեր մտըրակին՝ արեւուն չորս կողմը ըրած տեղափոխական շարժումը յանկարծ դադրի: Երկրիս ճիշդ այն ըռպէին ունեցած շուտութիւնը, իւր երեսը գտնուած առարկաներուն իւրաքանչիւրն ալ կուենայ հարկաւ, և այն ժամանակ անոնց իւրաքանչիւրին պիտի պատահի, բայց աւելի սաստկապէս, ինչ որ կը պատահի այն ճանապարհորդներուն՝ որոնք աճապարանօք ճամբայ ըրած ժամանակնին յանկարծ արդեւ մի գիմացնին երէն և իրենց ընթացքը ընդմիջէ: Իրենց մէջ եղած շարժումը պիտի շարունակի մի և նոյն արագութեամբ՝ ինչ որ զանգուածը ունէր իւր դադարման միջոցին: Այսպէս մարդիկ, կենդանիները, քարերը, Ովկիանի և գետերու ջրերը՝ սոսկալի արագութեամբ պիտի նետուին և խառն ի խառն Խաւարձան օրինաւորութեամբ պիտի դիմեն, որովհետև այն ժամանակ ձգողական զօրութիւնը՝ անկարող պիտի լինի

զանոնք հաստատուն բռնելու: Ինչև անգամ ժայռերն ու լեռները իրենց հիմքէն պիտի խախտուին, ծառերը արմատաքի պիտի խլուին Ասիկայ ինտ հետաքրքրական տեսարան մի պիտի լինի տեսնելու համար. . . բայց հեռուանց:

Այսպիսի աղետալի արկած մի կընայ լինել միայն ուրիշ մարմնոյ, կամ գիսաւորի և կամ որ է արդեւ մի հանդիպելով՝ որ երկրիս իր ճամբուն վերայ վերապելով տեղի կուենայ: Երկիրը բոլորովին կը փշրի և կոչնչանայ, և այն արդեւքին ևս նոյնը կը պատահի, եթէ գիւցաղնական զօրաւոր կազմութիւն մի և սոսկալի կարծրութիւն մի չունենայ:

Եթէ երկրիս իւր վերայ հողովումը միայն յանկարծ դադրի, այս ալ մի և նոյն արդեւքը կուենայ:

Կէրրանայն զօրութեան միջնորդութեամբ երկրագունտին երեսը գտնուած մարմինները՝ հեռի կը նետուին՝ որչափ Հասարակածին մօտ լինին՝ այնչափ աւելի արագութեամբ: Զրեքը ուժգնապէս կը բարձրանան, յետոյ խառն ի խառն Կէրրանայի զօրութեան կը մղուին, և այն ժամանակ ամեն տեղ կը տարածին: Երկրիս կարծր կեղևը, որուն թանձրութիւնը ըստ բարձրագոյն հաշիւներու՝ եթէ 20 հազարամեթը չանցնի, կտոր կտոր կը խորտակուի. և երկրիս ներքին կողմի հալած նիւթերը ամեն տեղ կը տարածուին:

Երեակայեանք նաև՝ եթէ Կէրրանայի զօրութեան անհետի. ո՛հ, այն ժամանակ ընդհանրական քակտում կը պատճառի, ի վերջոյ ական, ջրերը կը գոլորշանան, երկրային կեղևը կը խորտակուի ու կը ջարդուի, Երկրագունտը՝ մառախլապատ զանգուած մի կը դառնայ և անջրպետութեան մէջ կը կորնչի, Աստուած գիտէ ո՛ր երթալով, արեգակին մէջ, լուսնոյ մէջ, բայց ի մեր տեղէն ամեն տեղ կընայ երթալ. այսպէս եթէ հանդիպի երկրիս յաւիտեան տիեզերաց ցանկին մէջէն բոլորովին կը ջնջուի:

ՀԱՐՑՈՒՄՆ.

ԺԳ. Մարդուս ներքը՝ ժամուան մի մէջ եղած օդաւար օդոյն քանակութիւնը որչափ է:

ՀԱՐԱՐԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
ԳՐ. Պ. ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵԱՆ

Չ. Մ. Ի. Ռ. Ն. Ի. Ը.
Ի. ՏԱՐԱՆԱՆԻՏԵԱՆ